

Maria VÂTCĂ
(Universitatea de Vest din Timișoara)

Obiceiuri la naștere în Valea Almăjului, jud. Caraș-Severin

Abstract: (Birth customs in Almăj Valley, Caraș-Severin County) The aim of this study is to discuss several aspects regarding the customs and practices seen at the birth of a child, referring to Almăj Valley, Caraș-Severin County. Foretime, this important event in human life was preceded by specific prohibitions for the young mother and involved rituals and traditions strictly respected and transmitted to one generation to another. After having a baby, there were a series of required practices in the traditional Almăj, which were followed by a specific party – baptism –, which implied certain representative stages. In addition, we will highlight the role of the young mother, but also the role of two another important characters – the godmother and the accoucheuse –, among the following key-moments: first bath of the newborn, the acts with magical value for the expulsion of evil spirits, taming the fates, preparations for the baptism, the successive stages belonging to the day of “Christianization”, gifts to the newborn, along with some texts involved in the remembered habit. We will also consider a series of symbolic elements drawn from the practices in question: candle, mirror, basil, flowers, incense, garlic, hoop, wheat berries, etc. Despite the fact that, in the last century, customs practiced before the birth of a child and also the subsequent ones knew a special ampleness, at present most faded or are partially practiced, in Almăj they have taken over various practices characteristic of other areas or modern cultures.

Keywords: birth, baptism, custom, traditional culture, Almăj Valley

Rezumat: Lucrarea de față își propune să ia în discuție câteva aspecte referitoare la obiceiurile și manifestările întâlnite la nașterea unui copil, cu referire la Valea Almăjului, județul Caraș-Severin. Odinioară, acest eveniment marcant din viața unei familii era precedat de anumite interdicții pentru tânăra mamă și implica ritualuri sau datini respectate cu strictețe și transmise de la o generație la alta. După nașterea unui copil, în Almăjul tradițional, existau o serie de practici cu caracter obligatoriu, ele fiind urmate de o petrecere specifică – *botezul*, care presupunea anumite etape reprezentative. Pe lângă aceasta, vom evidenția rolul tinerei *mame*, dar și al altor două personaje – *nașa* și *moașa* –, alături de următoarele momente-cheie: prima baie a nou-născutului, actele cu valoare magică, destinate alungării spiritelor malefice, împlânzirea ursitoarelor, pregătirile de botez, etapele succesive din ziua „încreștinării”, darurile oferite nou-născutului, alături de câteva texte implicate în obiceiul amintit. De asemenea, vom avea în vedere o serie de elemente-simbol desprinse din practicile în discuție: lumânarea, oglinda, busuiocul, florile, tămâia, usturoiul, colacul, boabele de grâu etc. Deși în secolul trecut obiceiurile practice înainte de nașterea unui copil, precum și cele ulterioare ei cunoșteau o amploare deosebită, la ora actuală majoritatea s-au estompat ori sunt practicate parțial, în Țara Almăjului fiind preluate diverse practici caracteristice altor zone sau culturi moderne.

Cuvinte-cheie: naștere, botez, obicei, cultură tradițională, Valea Almăjului

Nașterea, nunta și înmormântarea reprezintă momentele cele mai importante ce marchează existența omului; acest fapt a determinat ca, în cultura tradițională, ele să cunoască o serie de obiceiuri, ritualuri sau manifestări în cadrul cărora, de regulă, era implicată întreaga comunitate.

Deoarece practicile respective s-au transmis din generație în generație, ele au dezvoltat unele particularități specifice unei anumite perioade de timp sau unor localități, fiind mult simplificate de-a lungul vremii. De aceea, în continuare ne vom referi la câteva obiceiuri legate de naștere în Valea Almăjului, așa cum au fost practicate și consemnate în secolul trecut, dar și în zilele noastre.

În Almăj exista obiceiul ca femeia care simțea că va deveni mamă să coase „o brăcire, într-o îndoitură, o bucată de zahăr, o oglindă, un ban curat, o floare, un fir de usturoi, o bucată de fier”, toate acestea fiind purtate până când naștea. Fiecare element simboliza caracteristicile pe care mama dorea să le aibă copilul: frumos – oglinda, bogat – banul, gingaș – floarea, tare – fierul, dulce – zahărul. Când se naștea, moașa desfăcea toate acestea și le pune în apa din prima baie, împreună cu molitvă, lapte dulce, un ban nou, flori culese de mamă încă din timpul sarcinii și o pană de găscă (să nu fie somnoros, ci harnic) (***, 2003, 98).

În perioada sarcinii, există o serie de interdicții pentru femeie, care, dacă nu vor fi ținute, vor avea consecințe negative asupra copilului: astfel, mama nu are voie să fure, să ascundă vreun lucru (copilul rămânea cu semn), să se mire, să-și pună șalul de lână după cap, să pună „motca” în jurul gâtului „că-ș fașe băiatu cu buricu după cap”, să țină foarfeci în poală („să fașe sup limbă broască”), nu trebuia să lovească cu piciorul într-o pisică sau într-un câine, nu avea voie să se uite la cai „pînă să mîndzăsc”, altfel purta copilul „mai mult dă cît s-ar cădza”. De asemenea, se ferea să treacă peste picioarele cuiva, căci altfel copilul va semăna cu acela, să se certe cu cineva (copilul va fi rău) ori să privească la oameni cu defecte fizice; în acest ultim caz mama trebuia să gândească astfel: „Iei să fie ca iei, și se-i în miîni să fie curat” (Petrovici 1935, 46-47)¹.

O altă interdicție, întâlnită sporadic, este aceea de a nu participa la înmormântări decât dacă cel decedat era rudă apropiată. În acest caz, ca nou-născutul să fie ferit de spiritele rele și să trăiască (Surulescu 2005, 18), viitoarea mamă trebuia să poarte pe mână sau pe degetul inelar o ață roșie și să gândească: „Mortu să fie galbin, și se-i în ciîni [în ea – n.n.] să fie roșu, curat” (Petrovici 1935, 47).

Înainte de naștere, femeile în vârstă cunoșteau o serie de practici de ghicire a ce va fi viitorul nou-născut: băiat sau fată. Astfel, tânăra mamă trebuia să arate mâinile sau i se pune sare în cap fără să știe acest lucru, iar gesturile pe care le făcea dezvăluiau sexul viitorului copil (dacă ridică mâna în sus, involuntar, era băiat, iar dacă pune mâinile în „vale” era fată) (Surulescu 2005, 17). Aceste semne erau valabile doar în primele luni de sarcină, apoi previziunile se orientau în funcție de poziția sau de forma sarcinii („Dacă-i sarșina dzinainci și-i la driapta, însamnă fișior, și dacă porț mai mult dzinapoi, aia-i fată” – Petrovici 1935, 46).

Odinioară, când apăreau durerile nașterii, pentru a naște mai ușor, mama celei însărcinate ori o altă femeie lua un topor și îl trecea „pră dupa-nșingătura muieri”,

¹ Precizăm că, în transcrierea citatelor din această lucrare, am păstrat grafia originală, întrebuițată de autor.

rostind: „Dz-o fi fişioriel, / Să iasă la toporâl”; apoi lua furca de tors și o petrecea pe după brâu spunând: „Dz-o fi ficiță, / Să iasă la furkiță” (Petrovici 1935, 47). Acest fapt se petrecea de trei ori.

De regulă, la naștere asista și nașa copilului, iar moașa tăia ombilicul și îi făcea prima baie nou-născutului. Odinioară, exista obiceiul ca ombilicul să fie tăiat pe un lemn de stejar, în scopul ca pruncul „să fie puternic și falnic precum stejarul”. După acest „ritual”, moașa îl stropea pe micuț cu apă rece „pentru a fi vioi și harnic în viață” (Surulescu 2005, 18) și pentru a nu fi friguos, abia apoi îl scălda în apă caldă. După cum am menționat, în prima apă în care era scăldat nou-născutul se puneau flori culese de mamă în timpul sarcinii „să fie frumos și lapte dulce să fie curat”. Se mai puneau următoarele lucruri: o pană de găscă – pentru a fi ușor și bun la lucru, un ban – pentru a fi bogat, un ou – pentru a fi ferit de rele, uneori busuioc și se spunea: „Cum nu să prindzi rălili dži uou și dži bań, așa să nu să prindă dži băiat. Cum i floaria dži frumoasă și dži dragă la toată lumia, așa să fie băiatu meu” (Petrovici 1935, 47). Apa se arunca într-un loc curat și ferit: la rădăcina unui copac sau a viței-de-vie, pentru a crește înalt, frumos, puternic.

La capul pătuțului se așezau, într-o bucată de pânză („râză”), boabe de grâu, bani, usturoi, sare, tămâie, o bucată de fier și de marmură, pentru a fi ferit de rele.

La trei zile după naștere exista un ritual de „îmblânzire” a ursitoarelor: pe un „măesai” alb (față de masă) sau pe un scaun acoperit cu pânză albă (***, 2003, 99) erau așezați trei colaci (pâine sau turte din aluat nedospit, unse cu miere de albine, în care era înfiptă câte o lumânare) – pentru cele trei ursitoare – și sare. La Gârbovăț, turtele se înconjurau cu „brăciri” luate de la moașă și se puneau și un vas de pământ cu apă. Acestea rămâneau pe masă toată noaptea. A doua zi, cele trei turte le erau dăruite la trei băieți ori fete, în funcție de sexul nou-născutului. Ceea ce visa mama în noaptea aceea prevestea soarta copilului, ursita (Surulescu 2005, 18-19).

În unele locuri, tot a treia zi după naștere, seara se puneau pe masă cămașa tatălui, trei lumânări, trei colaci și un pahar cu apă; copilul era îmbrăcat în alb, dar îi era lăsată mâna dreaptă afară. Ce se visa în acea noapte arăta destinul celui mic (Petrovici 1935, 48).

Când părinții mergeau să invite nașul la botez, îi dăruiau pâine, brânză și un ștergar. În trecut, nașul era cel care îi dădea și numele copilului (***, 2003, 99).

Odinioară, copilul era botezat la șapte (opt) zile de la naștere sau cât mai repede cu putință. Până în ziua botezului el nu trebuia lăsat singur niciodată, iar în apropierea lui se puneau obligatoriu un cuțit sau un briceag pentru a fi ferit de duhurile rele. După botez, copilul putea rămâne și singur fiindcă era „păzit” de Dumnezeu.

La Gârbovăț, înainte de plecarea la biserică, nou-născutul era scăldat în apă și lapte dulce, în care se puneau busuioc, petale de flori, monede și o oglindă. Aceasta semnifică faptul că micuțul ce se va creștina după ce se va îmbăia în toate acestea va fi în viață dulce ca laptele, frumos ca florile, curat ca oglinda și chibzuit (Surulescu 2005, 20).

În ziua botezului, moașa nu mânca nimic până după slujba de botez, pentru a fi ferit copilul de dureri de dinți (de măsele). În timpul slujbei, mama rămânea acasă sau nu intra în biserică. Dacă cel mic era băiat, ea lucra simbolic ceva caracteristic bărbaților – tăia lemne, săpa, cosea iarba, dansa (pentru a fi vesel), punea mâna pe plug, îngrijea animalele, iar dacă era fată, spăla, mătura, cosea, țesea, călca haine, își tăia unghiile, îmbrăca haine frumoase, făcea un lucru de mână, se spăla, cânta sau dansa – toate acestea pentru ca nou-născutul să fie harnic, deprins cu munca. Există locuri în care ambii părinți rămâneau acasă: dacă e băiat, atunci tatăl va lucra ceva în gospodărie, iar dacă era fată, mama era cea care simboliza prin muncă ce-și dorea să devină fiica. Lucrurile făcute de părinți vor „influența” viitorul copilului: va fi harnic, îi vor plăcea curățenia, cântecul, jocul.

La biserică, nou-născutul era dus de moașă, iar nașa ducea lumânarea; la întoarcerea acasă, rolurile se inversau.

După slujbă, copilul era adus de moașă și primit de tatăl său pe geam, acesta din urmă răsplătind-o pe moașă cu o bucată de pâine cu sare, din care ea gusta, rostind: „Să fie în sănătatea celui botezat!” ori „Să ajungi om mare și să fii respectat!”. În unele locuri, după ce era luat în casă, copilul se așeza sub masă, apoi trebuia să aleagă dintr-o serie de obiecte; în funcție de ce alegea, așa va fi în viață: va fi harnic, va fi învățat. La Șopotu-Vechi, moașa dădea copilul pe geam tatălui, iar acesta îl pune pe masă rostind: „Să ajungi om mare și să fii respectat” (Boldea, Doclin, Cruceanu 1998, 71-74).

Odinioară, dacă se naștea un băiat, iar familia dorea ca următorul copil să fie fată, atunci, când se întorceau de la slujba de botez, nou-născutul era băgat pe fereastră și scos pe ușă. Dacă era fată și doreau băiat după ea, atunci se tăia „cîta dîm buric și-l dă la un rătoń să-l mănînsă”. Moașei și nașului le era dăruită câte o „cîrpă” (basma); când o primeau, li se turna apă pe mâini, iar ei se ștergeau cu basmaua (Petrovici 1935, 46 și 48).

În ziua botezului, familia organiza masa festivă. Înainte de a începe aceasta, moașa aducea leagănul cu copilul în fața nașului, rostind: „Am o mlădiță de prun, / Dar numele nu vi-l spun; / Eu vă rog să mi-l ghiciți / Și îndată să-l plătiți” (Surulescu 2005, 21). După acest moment, nașul oferea cadourile pregătite (bani, obiecte, îmbrăcăminte), apoi dăruiau, pe rând, moașa, rudele, prietenii și toți invitații. Masa nu se începea până ce nașul nu rostea rugăciunea *Tatăl nostru*, după care îi făcea urări copilului încreștinat. Ca feluri de mâncare, se serveau: aperitiv, supă de pasăre, „salme” (sarmale), friptură la cuptor, prăjituri și cozonac, iar ca băutură – „răchie”, vin și, în anii din urmă, sucuri.

La Dalboșeț se obișnuia ca părinții nou-născutului să meargă vinerea înaintea botezului la nași pentru a-i anunța, ducându-le pâine. După slujba de la biserică se mergea cu muzica la casa nașilor, care veneau însoțiți de daruri puse pe prăjini pentru copilul botezat, până la locul unde se ținea ospățul (Boldea, Doclin, Cruceanu 1998, 72).

Mai existau o serie de obiceiuri care erau respectate cu strictețe în trecut: băiatului mic unghiile i se rupeau cu dinții, apoi erau scuipate în sân și nu se aruncau până împlinea un an. La fel, copilul nu se tunde până trecea primul an. Aceste două lucruri se țineau pentru ca cel mic să nu devină hoț.

În unele locuri li se ducea cinste nașilor și moașei și la șase săptămâni, iar moașa primea daruri timp de un an, la „dzile marî” sau chiar până împlinea copilul cinci-șase ani. De regulă, mama copilului duce moașei „crețoņu”: un colac mare, brânză, pui sau găină friptă, „o lopăciță, o litră dă răkie, ș-atunș un tăier dă melșpáis, prăjíturi, și mieră”. Toate acestea erau date în sănătatea copilului, iar moașa îi oferea și ea celui mic jucării sau îmbrăcăminte (Petrovici 1935, 49).

Dacă o familie avea mai mulți băieți care mureau, iar apoi se năștea din nou băiat și trăia, i se punea cercel în ureche sau numele fratelui mai mare decedat, el fiind „dupa pirit (pierit)”. Tot în acest caz, copilul era înfășurat și pus singur în mijlocul drumului, iar mama se ascundea. Oricine trecea pe drum (bărbat sau femeie) îl lua în brațe, apoi era chemat de mamă în casă și îl puneu să-l „scalde”, devind astfel „moașă sau moșón” (Petrovici 1935, 49).

Copiii mici, pentru a nu pleca din curte ori spre a fi feriți de lucruri rele, erau speriați cu „popa” care tăia limba, cu „coșariu”, cu o „lăiață” care „ce ia-n torbă”, cu tatăl care „ce bagă-m podrúm”, că vor fi mâncați de șerpi ori că vine „moroņu”, „bîja” ori „bîju” (Petrovici 1935, 49).

Așa cum am arătat mai sus, manifestările și momentele specifice nașterii și botezului unui copil, definatorii pentru comunitatea tradițională din Almăj erau ample și variate, cuprinzând o serie de elemente-simbol (*lumânarea, colacul, banul, oglinda, floarea* etc.), implicate și în alte obiceiuri legate de viața omului (nunta, înmormântarea) sau în cele ale vieții de familie (de exemplu, praznicul casei). La ora actuală, în urma cercetărilor întreprinse în localitățile din zonă, s-a constatat că majoritatea lor s-au estompat ori sunt practicate parțial, nașterea și petrecerile de botez în Almăj preluând diverse practici caracteristice altor zone sau culturi moderne. Referitor la textele întrebuițate cu aceste prilejuri, ele sunt prezente mai mult la nivel spectacular, ocazional, majoritatea au dispărut aproape în totalitate, fiind cunoscute doar de persoanele în vârstă.

Referințe bibliografice

- ***, 2003. *Țara Almăjului: cercetări monografice realizate de echipa Institutului Social Banat-Crișana în anul 1939*. Ediție îngrijită de Ion Marin Almăjan. Timișoara: Editura Mirton.
- Boldea, Velișcu Ion, Doclin, Octavian, Cruceanu, Ada D. 1998. *Valea Almăjului – tradiții, ritualuri și obiceiuri populare*. Reșița: Editura Modus P.H.
- Petrovici, Emil. 1935. *Folklor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de Folklor”, III, p. 25-157.
- Surulescu, Sofilica. 2005. *Proiect – dezvoltare rurală. Tema: obiceiuri, tradiții, legi și cutume în satul Gărbovă, județul Caraș-Severin*. Timișoara: Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului (manuscris).